

„LOVEN ER KUN FOR DE SMÅ FOLK“

Sandhedskommissioner og fremstillinger af (u)retfærdighed i nationsopbygningsprocessen i Østtimor

MAJ NYGAARD-CHRISTENSEN

Da jeg under mit igangværende feltarbejde i Østtimor fortalte en ven og informant, at jeg var ved at skrive en artikel om sandhedskommissioner og retfærdighed i landet, sagde han: „Så skal du jo skrive, at loven ikke gælder for de store folk, og at der ingen retfærdighed er for os almindelige folk.“

Jeg vil i denne artikel undersøge nogle af de fremstillinger af retfærdighed, der har præget Østtimors vej fra portugisisk koloni, over indonesisk invasion og efterfølgende status som provins i den indonesiske republik til løsrivelseskamp og endelig til uafhængighed og nyligt demokratiseret post-konflikt-nation. Jeg vil undersøge de to sandhedskommissioner oprettet i perioden efter Østtimors løsrivelse fra Indonesien i 1999 og illustrere, hvordan de harmonerer med andre tilgange til udøvelsen af retfærdighed under nationsopbygningsprocessen. Med sidstnævnte mener jeg den lange proces i Østtimor, både før, under og efter konflikten med Indonesien, hvor fokus var på at skabe en national enhed.

Artiklen vil vise, hvordan Østtimors sandhedskommissioner udspringer af forskellige politiske prioriteringer, og hvordan de som følge heraf fremstiller radikalt modstridende prioriteringer af, hvordan landets voldelige fortid bør behandles: via retlige tiltag eller amnesti og forsoning. Forestillinger om og forventninger til udøvelsen af retfærdighed i post-konflikt-perioder er tæt knyttet til den måde, hvorpå disse blev italesat under selve konflikten. Jeg vil således for det første illustrere, hvordan den tidlige nationale løsrivelsesbevægelse skabte en forestilling om folket („maubere“) som offer for uretfærdighed samt en heroisering af deres modstandskamp („funu“); sidstnævnte i sig selv forstået som en kamp for retfærdighed. Desuden vil selve „post-konflikt-perioden“ blive problematiseret.

Overordentlig store forventninger til fredstid skabes ofte under og i perioden umiddelbart efter krig eller konflikt, ikke mindst med hensyn til forsoning, national enhed og retfærdighed. I Østtimor har tiden efter konfliktens ophør derfor været

præget af store forventninger til radikale forbedringer på områder som udvikling, stabilitet og retfærdighed. Sandhedskommissioner ses i denne artikel som del af denne umiddelbare efterkrigslængsel mod nye tider, qua deres forsøg på at symbolisere et skift mellem en voldelig fortid og en bedre fremtid. Som artiklen også vil vise, er det imidlertid svært for sandhedskommissioner – som for nye nationer generelt – at leve op til de forventninger til fredstid, der skabes under og efter konflikt. Den sidste del af artiklen vil derfor se på, hvordan populære opfattelser af retfærdighed har udviklet sig gennem de senere år.

Østtimor (eller Timor-Leste) udgøres af den østlige halvdel af øen Timor samt enklaven Oecussi, geografisk placeret i indonesisk Vesttimor. Landet er beliggende nord for Australien i den østlige del af det indonesiske øhav. Befolkningen på godt en million er fordelt over flere etniske grupper med både austronesiske og papuanske rødder. Mens Vesttimor tidligere, ligesom resten af Indonesien, var del af det hollandske kolonirige, var Østtimor indtil 1974 en portugisisk koloni. På trods af mange ligheder med naboerne i Indonesien har Østtimor derfor fra et tidligt tidspunkt også været udsat for andre påvirkninger. Siden uafhængigheden har Østtimor i høj grad trukket på sine lusofone relationer og blandt andet indført portugisisk som nationalsprog side om side med det lokale sprog tetun. I øvrigt tales indonesisk stadig af størstedelen af befolkningen – særligt af dem, der blev uddannet under den indonesiske besættelse af landet.

Efter i århundreder at have været del af det portugisiske kolonirige blev Østtimor i 1975 invaderet af nabolandet Indonesien og efterfølgende indlemmet som landets 27. provins. Trods en langvarig løsrivelseskamp fik Østtimor først i 1999 mulighed for at stemme for uafhængighed fra Indonesien, da præsident Suhartos efterfølger Habibie åbnede for muligheden af en folkeafstemning om områdets fremtidige status. Denne resulterede i en overvældende støtte til uafhængighed. Den 20. maj 2002, efter en periode med total FN-administration af territoriet, blev den „Demokratiske Østtimoriske Republik“ endelig en realitet.

Denne artikel bygger på feltarbejde udført blandt kvindebevægelsen i Østtimors hovedstad Dili i 2004-05 samt et i skrivende stund igangværende feltarbejde udført i henholdsvis Dili og landdistriktet Lautem påbegyndt i februar 2007. Mit nuværende feltarbejde omhandler religiøse (katolske) og politiske leders forestillinger om lederskab og folket i demokratiseringsprocessen. Under begge feltarbejder har debatter om retfærdighed (portugisisk og tetun: *justica*; indonesisk: *keadilan*) været et tilbagevendende tema, ikke mindst i befolkningens kritik af staten. I denne artikel søger jeg gennem interviews, observation af lokal og international mediedækning, politiske debatter og folkelige protester at belyse, hvordan institutionelle tiltag som sandhedskommissioner harmonerer med andre perspektiver på retfærdighed og forsoning i nationsopbygningsprocessen.

Sandhed og forsoning¹

Siden begyndelsen af 1970'erne har mere end 20 sandhedskommissioner verden over indsamlet vidneudsagn og anden information om fortidens konflikter med henblik på at skabe national forsoning, enhed og stabilitet. Særligt i 1980'erne og 90'erne, i forbindelse med demokratiseringsprocesser i tidligere autoritære stater i Latinamerika og Østeuropa, er „national forsoning“ blevet fremhævet som en metode til at håndtere fortidens konflikter og til at muliggøre, at ofre og gerningsmænd atter kan leve side om side (Humphrey 2005:203-4). De fleste sandhedskommissioner har været igangsat af landes egne regeringer, andre med støtte fra FN, kirker eller ngo'er (Wilson 2003:369). Hovedparten har haft hjemme i Sydamerika og Afrika og et mindre antal i Asien (Avruch & Verano 2002). Sandhedskommissioner opstår oftest i kølvandet på voldelig konflikt i forbindelse med overgang fra et autoritært regime til en nyligt demokratiseret stat (Wilson 2003:368). Således repræsenterer de for det meste et radikalt skift i muligheden for offentligt at kunne tale om en voldelig fortid (Hamber & Wilson 2002:37).

Sandhedskommissioner forstås i denne artikel som institutioner, der ved hjælp af individers vidneberetninger og anden indsamling af information, forsøger at finde „sandheden“ om fortidens konflikt. På baggrund af denne information produceres som regel en afsluttende rapport, der dokumenterer den voldelige fortid. Sandhedskommissionerne har for det meste ikke mandat til at retsforfølge, men kan komme med anbefalinger om retlige processer. Som Allen har noteret, repræsenterer sandhedskommissioner en balance mellem forsoning og retlige processer (Allen 1999:320). En prioritering udelukkende af retfærdighed kunne foregå ved hjælp af retssager alene, mens en entydig prioritering af forsoning udelukkende ville medføre amnestier (ibid.). Deres overordnede prioritering af forsoning snarere end retlige processer kan også skyldes, at retssystemer i nyligt demokratiserede lande, som påvist i Popkin og Roht-Arriazas undersøgelse af sandhedskommissioner i Latinamerika, ofte er dårligt rustet til at håndtere de mange retssager i overgangsperioden (Popkin & Roht-Arriaza 1995:114). Overordnet kan etableringen af „sandhed“ om konflikten derfor siges at have som formål at skabe national forsoning og enhed ved hjælp af anerkendelse og offentliggørelse af viden herom (Hayner 1994:600). Som blandt andet Ross har understreget, fungerer sandhedskommissioner derfor også ekskluderende i forbindelse med offentliggørelsen af bestemte former for viden med henblik på at skabe en fælles hukommelse (Ross 2001:215).

En sandhedskommission undersøger en afgrænset periode i fortiden, og indsamlingen af dokumentation finder sted inden for en på forhånd afsat tidshorisont (Hayner 1994:600, 604). Sidstnævnte kan være problematisk, fastslår Hamber og Wilson, når individer forventes at „gennemarbejde“ fortiden og „helbredes“ i

samme tempo, som sandhedskommissionen arbejder. (Hamber & Wilson 2002). De understreger, at ofrene ikke kan forventes at have lagt fortiden bag sig, når sandhedskommissionen har afsluttet sin sandhedssøgnings- og forsoningsproces (op.cit.:37). Inden artiklen ser nærmere på Østtimors to sandhedskommissioner, vil det følgende afsnit beskæftige sig med den overgangsperiode, de, og andre lignende kommissioner, opererer i.

En lys fremtid? Fra konflikt til post-konflikt i Østtimor

Den umiddelbare efterkrigsfase i post-konflikt-lande beskrives ofte som et slags nulpunkt, hvorfra nationen bygges op. I Østtimor har termer som „ground zero“, „apokalyptisk“ og „år nul“ således været med til at beskrive landet i dets post-konflikt-fase (Dunn 2003:360, 366; Soares 2007; Traub, 2000:4; Wheeler & Dunne 2001:816). „Vi skulle opbygge fra ingenting!“ er efterhånden en velkendt beskrivelse af nations- og statsopbygningsprocessen i Østtimor i mine interviews med lokale politikere samt FN- og andet internationalt personale i landet.

Denne „byggeklodsbeskrivelse“ af genopbygningsprocessen i Østtimor skyldes til dels, at landet blev udsat for en massiv ødelæggelse i forbindelse med folkeafstemningen og den efterfølgende løsrivelse fra Indonesien i 1999. 78,5 % stemte ganske vist for uafhængighed, men ikke alle var positivt indstillede over for valgresultatet. Proindonesiske, lokale militsgrupper, der var imod et uafhængigt Østtimor og i mange tilfælde havde direkte opbakning fra det indonesiske militær, stod i perioden omkring valget bag flere massakrer og angreb på civilbefolkningen (Dunn 2003:354; Robinson 2001:57). Hundretusinder flygtede til landets isolerede skov- og bjergområder, og yderligere 250.000 flygtede til Indonesisk Vesttimor (Achmad 2000:214). Militsgrupper var desuden ansvarlige for en omfattende destruktion af landets infrastruktur. Da den første og hidtil mest omfattende FN-administration tog over i Østtimor, var det således i et land, hvor størstedelen af alle bygninger – boliger, skoler, klinikker og offentlige kontorer – var helt eller delvist nedbrændte, og hvor folks ejendele – fra husdyr til bøger, køretøjer, opsparinger og personlige dokumenter – var forsvundet eller blevet destrueret (Traub 2000). Samtidig havde Østtimor ingen national fortid at se tilbage på. Indtil den indonesiske invasion af landet i 1975 havde området gennem århundreder været del af det portugisiske kolonirige. Et nyligt opstået politisk parti, FRETILIN, erklærede i 1975 Østtimor for en uafhængig republik, men „uafhængigheden“ varede kun omkring en uges tid, før indonesiske tropper invaderede landet. Dermed var der ganske få eksisterende modeller at gøre brug af i forhold til beslutninger om blandt andet det politiske system, nationalsprog, møntfod, økonomi, uddannelsessystemet, grundloven og retssystemet.

Trods denne svære start på genopbygningsfasen var den tidlige post-konflikt-fase alligevel præget af stor optimisme. Uafhængigheden blev af mange opfattet som en ny begyndelse, hvor tidligere tiders lidelser og fejltagelser kunne undgås. Som Jeffrey K. Olick beskriver „efterkrigsbegrebet“ refererer det til et centralt, moderne eftertragtet ideal, til længslen efter at lægge en problematisk fortid bag sig og træde ind i en lysere fremtid (Olick 2003:13). Sandhedskommissionerne forsøger at realisere denne lyse fremtid ved at gennemarbejde den voldelige fortid. Ifølge Popkin og Roht-Arriaza risikerer sandhedskommissionerne således at skabe urealistisk store forventninger via en retorik, der understreger nødvendigheden af en smertefuld overgangstid, hvori „sårene renses“, før en „ny begyndelse“ kan finde sted (Popkin & Roht-Arriaza 1995:116). Det følgende afsnit vil se nærmere på, hvordan Østtimors to sandhedskommissioner har håndteret fortiden i denne overgangsperiode, samt hvilke holdninger til retfærdighed de to kommissioner fremstiller.

CAVR og CTF - hvor mange sandheder?²

Østtimors første sandhedskommission CAVR (Commissao de Acolhimento, Verdade e Reconciliacao; Kommissionen for Modtagelse, Sandhed og Forsoning) opstod midt under en af FN's hidtil mest ambitiøse nationsopbygningsprocesser og har været en af de mest omfattende sandhedskommissioner. CAVR blev oprettet i 2001 og afsluttede sine undersøgelser i 2005. I dag har et opfølgingssekretariat til opgave at gøre befolkningen bekendt med kommissionens konklusioner og anbefalinger. CAVR's mandat var først og fremmest at afdække sandheden om menneskerettighedskrænkelser begået mellem 1974 og 1999. Dermed dækkede CAVR perioden fra en kortvarig borgerkrig mellem Østtimors nyligt dannede politiske partier over den indonesiske invasion i 1975 og frem til konflikten under løsrivelsen i 1999 (CAVR 2005a).

Et andet af CAVR's formål har været at skabe forsoning i de splittede lokalsamfund. Mens konflikten i landet bedst er kendt som et spørgsmål om Indonesiens overgreb mod Østtimor, udviklede særligt urolighederne i forbindelse med 1999-afstemningen sig til konflikter østtimoresere imellem. Lokale militsmedlemmer og ofre for deres overgreb kom endog ofte fra samme områder. For at genoprette de sociale relationer i disse lokalsamfund har det derfor været et centralt aspekt af forsoningsprocessen at forbedre relationerne mellem tidligere militsmedlemmer og deres ofre. Derfor skabte CAVR et forsoningsprogram beregnet for mindre alvorlige forbrydelser såsom mindre alvorlige overfald og destruktion eller tyveri af ejendom. Selve forsoningsprocessen foregik, ved at gerningsmænd offentligt anerkendte og undskyldte deres handlinger og udførte en form for samfunds-

tjeneste i det område, hvor forbrydelserne blev begået. Dette kunne fx ske ved deltagelse i rekonstruktion af bygninger, som var blevet ødelagt i 1999. I alt tog 1371 gerningsmænd del i dette forsoningsprogram (Hirst & Varney 2005:13). Hvis høringerne og mødet mellem offer og gerningsmand forløb positivt, fik sidstnævnte immunitet mod yderligere retsforfølgelse. Mere seriøse overgreb blev sendt videre til et særligt panel for alvorlige forbrydelser, men dette viste sig langt fra at have kapacitet til at tage sig af alle sager. Som Megan Hirst og Howard Varney har bemærket, var de to systemer derfor på sin vis med til at underminere hinanden. Når såvel ofre som gerningsmænd har været positivt indstillede over for forsoningsprogrammerne, skyldtes dette til dels forventningen om, at mere alvorlige forbrydelser ville blive håndteret i det formelle retssystem (op.cit.:15; Kent 2004:12, 15). Det er derfor bemærkelsesværdigt, at flere af de gerningsmænd, der frivilligt indvilgede i at deltage i en forsoningsproces i deres lokalsamfund, endte med at gå helt fri for straf, fordi deres forbrydelser blev vurderet for alvorlige til lokalt baserede forsoningsprogrammer og blev videresendt til panelet for alvorlige forbrydelser (Hirst & Varney 2005:15). Ydermere har CAVR's forsoningsprogram intet mandat til at retsforfølge folk, der befinder sig uden for Østtimor, hvilket blandt andet gælder en del østtimoresiske militsfolk, der i dag bor i Indonesien. Dette er medvirkende til, at mere end halvdelen af de over 1400 drab begået i forbindelse med løsrivelsen i 1999 således aldrig er blevet efterforsket (Kent 2004:10).

CAVR's endelige rapport, *Chega!* (portugisisk for „nok“ i betydningen „ikke mere“ eller „aldrig mere“), blev færdiggjort i 2005 og er på mere end 2000 sider. *Chega!* blev modtaget med applaus fra både aktivister og akademikere. „Miraklernes tid er ikke forbi“, skriver historiker Gerry van Klinken om udgivelsen af rapporten og kalder CAVR for en af de mest demokratiske sandhedskommissioner, der „opererede i total åbenhed og forblev uafhængig“ (Klinken 2006). Rapporten bygger på næsten 8000 vidneudsagn og er således i høj grad baseret på befolkningens fremstillinger af og erindringer om landets voldelige fortid. *Chega!* påviser detaljerne ved en lang række henrettelser, forsvindinger, ulovlig detention, tortur, seksuelle overgreb, trusler og overgreb mod børn begået i perioden 1974 til 1999. I denne periode anslår *Chega!* et minimumsantal på 102.800 „konfliktrelaterede dødsfald“. En del af disse – mindst 18.600 – dokumenteres som drabsofre, mens resten udgøres af ofre for sult og sygdom som følge af tvungne forflytninger af store befolkningsgrupper og medfølgende manglende mulighed for at opdyrke land (CAVR 2005a:44). I rapportens endelige anbefalinger opfordrer CAVR til yderligere retlige opgør og til, at det internationale samfund, særligt FN, yder støtte til stærkere retsinstitutioner med mandat til at retsforfølge både i og uden for Østtimor. Dette har indtil videre ikke fundet sted.

Bedst som CAVR var ved at afslutte sin endelige rapport, overraskede Østtimors politiske ledelse ved at oprette endnu en sandhedskommission. CTF (Commission for Truth and Friendship; Kommissionen for Sandhed og Venskab) blev igangsat i 2005. I modsætning til CAVR er CTF en bilateral kommission oprettet i samarbejde mellem Østtimors og Indonesiens politiske ledere. Kommissionen blev dannet med henblik på at finde sandheden om forbrydelser begået i 1999 samt at forbedre forholdet mellem de to lande.

Allerede under præsentationen af kommissionen i 2005 mødte initiativet modstand fra ofre og civilsamfundet. Uviljen skyldtes i høj grad, at CTF tilsyneladende hovedsageligt prioriterer forholdet til Indonesien. Desuden introducerede kommissionen muligheden for amnesti. Dette har skabt bekymringer for, at muligheden for et retligt opgør med fortiden, som fx via en international domstol, ville blive skrinlagt. Som daværende præsident Xanana Gusmão kommenterede i sin præsentation af kommissionen i Østtimors nationale parlament i 2005:

Jeg respekterer Indonesiens mod til sammen [med os] at søge efter sandheden. ... Vi bør gøre vores bedste for at minimere følelsen af mangel på tillid i stedet for at styrke [den manglende tillid til Indonesien]. ... Målet er ikke altid at have denne sky, dette spøgelse, fra fortiden hængende over os. ... Det er på tide at begynde at se fremad med mere håb. ... Kommissionen kan anbefale amnesti til dem, der fuldt ud og frivilligt bidrager med sandheden [om deres forbrydelser]. Kommissionen kan ikke *give* amnesti, men kan *anbefale* det (egne noter fra Xanana Gusmãos præsentation af CTF, det nationale parlament, Dili, marts 2005).

Denne holdning til håndteringen af landets konfliktfyldte fortid mødte fra sin spæde start vrede og mistro, ikke mindst fra Østtimors ngo-samfund. „Vi har allerede CAVR – vil ikke alle kommissioner finde den samme sandhed?“ lød det således fra en af tilhørerne til Gusmãos præsentation. Andre tilhørere, ligeledes fra civilsamfundet, satte spørgsmålstegn ved kommissionens manglende prioritering af eksempelvis økonomisk compensation til ofre for forbrydelser begået i 1999. En række udtalelser fra ngo-samfundet har siden fordømt kommissionens tilgang til retfærdighed (ETAN 2007; TLAIT 2007). Hittidige høringer har for det første ikke levnet meget plads til vidneudsagn fra ofre, og for det andet har indonesiske vidner i flere tilfælde nedtonet eller benægtet deres medansvar i menneskerettighedskrænkelser begået i 1999 (Hariyadi 2007; Greenlees 2007).

At CTF først og fremmest sigter efter at oprette et tåleligt forhold til Indonesien, tydeliggøres i en artikel skrevet af østtimoresiske Dionísio Babo Soares. Soares er yderst aktiv i Østtimors politiske liv; tidligere i José Ramos-Hortas præsidentkampagne og nu som højtstående medlem af Xanana Gusmãos nyoprettede parti, CNRT. Desuden sidder han i CTF's ledelse. Indonesiens og Østtimors

interesser stemmer godt overens, argumenterer Soares: Østtimor ønsker assistance til at opnå medlemskab af ASEAN, mens Indonesien har brug for Østtimors hjælp til at forbedre sit internationale omdømme og overbevise USA om at løfte sit handelsforbud mod at sælge våbendele til Indonesien (Soares 2007:7). Soares kalder CAVR's anbefalinger for overdrevne og mener ikke, der vil være støtte til en eventuel international domstol; til dels på grund af Indonesiens manglende samarbejdsvilje (op.cit.:6). At forfølge juridisk retfærdighed og dermed „trænge Indonesien op i en krog“ kunne have „uheldige“ følger for forholdet mellem de to lande og stille Østtimor i en svær situation (op.cit.:4). Denne fremstilling af et nærmest tvungent venskab blev yderligere understreget, da jeg i juli 2007 interviewede et andet højtstående medlem af CNRT. Han havde følgende kommentar til partiets position i forhold til CTF: „Skal vi som ledere prioritere retfærdighed [keadilan] eller forholdet til vores nabolande? Indonesien er en militær nation, så hvad skal jeg som leder vælge? Et godt forhold til mit naboland eller et dårligt forhold?“ Yderligere er der i CTF's perspektiv på retfærdighed en tendens til at undskylde folks deltagelse i voldelige handlinger under konflikten i 1999. Som samme politiker videre funderede: „Hvorfor begår folk mord? På grund af [deres] personlighed eller på grund af det system [de er del af]?“ Dermed er det umiddelbare indtryk af CTF, at det delvis handler om „venskab“ under pres samt erkendelsen af det umulige i at få Indonesien til at samarbejde om retlige tiltag. Det politiske lederskabs tilgang til retfærdighed i Østtimor minder således om lignende processer i fx Sydafrika og Argentina, hvor de politiske ledere har fremstillet amnesti som prisen for fred (Wilson 2003:368).

Forholdet mellem de to kommissioner er ambivalent. Mens deres prioriteringer peger i forskellige retninger, er der på andre ledder tætte forbindelser imellem dem. På trods af at de formelt ikke har nogen tilknytning til hinanden, har CTF til huse i samme renoverede, tidligere fængselsbygning som CAVR, og fire af de tidligere CAVR-kommissærer sidder nu i CTF's ledelse. At de ikke udelukkende modarbejder hinanden, kan skyldes, at deres prioriteringer ikke direkte overlapper. Som en medarbejder fra CAVR's opfølgingssekretariat sagde om forholdet mellem de to under et interview i juli 2007: „CAVR ser tilbage, mens CTF ser fremad.“ CAVR forsøger at skabe national enhed og forsoning via en afsøgning af sandheden om fortiden, mens CTF i højere grad prioriterer udenrigspolitiske overvejelser og en skrinlæggelse af fortiden. (Et parlamentsmedlem, der tydeligvis ikke støttede kommissionen, bemærkede tørt under et interview i juni 2007: „CTF? Det handler vist snarere om venskab end om sandhed“).

Jeg vil i det følgende afsnit se nærmere på, hvordan de alternative fremstillinger af retfærdighed, der har kendetegnet Østtimors nationsopbygningsproces, harmonerer med sandhedskommissionernes håndtering af fortiden.

Maubere og funu: folkets kamp for retfærdighed

Østtimors nationalbevægelse tog form i 1970'erne, samtidig med at Portugal begyndte at trække sig tilbage fra sine kolonier. Politiske personligheder i Østtimor var i denne periode i høj grad inspireret af løsrivelsesbevægelser i andre portugisiske kolonier som Mozambique og Angola (Hill 2002:52). De første politiske splittelser opstod mellem partiet FRETILIN (Frente Revolucionária de Timor Leste Independente, Den Revolutionære Front for et Uafhængigt Østtimor), der ønskede en uafhængig, østtimoresisk republik, og UDT (União Democrática Timorense, Den Timoresiske Demokratiske Union), der ønskede fortsat tilknytning til Portugal. FRETILIN nød bredere tilslutning end UDT og kom i højere grad til at præge både uafhængighedsbevægelsen og post-konflikt-periodens politiske arena. FRETILIN vandt med overvældende flertal valget i 2002, og selv om de fik langt færre stemmer ved valgene i 2007, består den politiske elite fortsat af en lang række af de oprindelige medlemmer af FRETILINs tidlige nationale bevægelse. Dette afsnit vil derfor hovedsageligt berøre dette partis indflydelse på nutidens forestillinger om retfærdighed.

FRETILINs succes skyldtes i høj grad deres tætte forbindelser til landets fattige bønder, der udgør en stor del af befolkningen. Partiet skabte via genfortolkningen af det lokale begreb „maubere“ en af de første og hidtil mest populære fremstillinger af „folket“ som nationalt forenet. Maubere var oprindeligt et almindeligt brugt navn blandt mambaibefolkningen, en etnisk gruppe bosat i Østtimors centrale højland. Den timoresiske kystbefolkning opfattede ifølge antropolog Elizabeth Traube mambaifolk som tilbagestående, og under kolonitiden begyndte portugiserne ligeledes at gøre brug af ordet som en nedsættende reference til Østtimors befolkning som uvidende og udannede (Traube 1986:49). I 1970'erne genindførte FRETILIN imidlertid begrebet som en reference til Østtimors fattige befolkning. Medskaber af FRETILIN, tidligere udenrigsminister og nyvalgt præsident José Ramos-Horta (der senere endog navngav sin søn Maubere), har beskrevet introduktionen af begrebet således:

Jeg begyndte derfor at sammensætte vores egen version af socialt demokrati ved at inddrage ordet mauberisme ... På trods af den vage definition, uden nogen egentlig teoretisk basis, viste maubere og mauberisme sig at være det absolut mest succesfulde politiske symbol i vores kampagne. I løbet af uger blev maubere et symbol på kulturel identitet, stolthed og tilhørsforhold (Niner 2000:3).

Siden da har maubere været symbolet på den „lille“ mand i Østtimor, forenet med resten af nationen i kraft af befolkningens fælles lidelser og heroiske kamp for retfærdighed. Andre politiske ledere, såsom tidligere præsident Xanana Gusmão, der i skrivende stund kæmper for en plads i regeringen med

sit nydannede parti CNRT, har ligeledes gjort brug af begrebet i sin politiske retorik, som følgende digt fra uafhængighedsbevægelsens tidlige dage viser:

Mauberefolk,
Knyt jeres næver
Timen er din, Maubere!
Og din rebelskhed vil nedbryde
Murene omkring dit eget slaveri!
Mauberefolk,
Konfronter og se dig selv i øjnene i den lange march mod frihed
Befri dig selv!
Vær stærk! ...Vær maubere!

I denne tidlige politiske karakteristik af folket i Østtimor blev selve løsrivelseskampen således beskrevet som den fattige bondes kamp mod uretfærdighed. Dette skete yderligere via brugen af tetunbegrebet „funu“ samt en generel beskrivelse af Østtimors historie som karakteriseret ved modstand mod uretfærdighed. Dette legitimerede yderligere den væbnede del af modstandskampen, der blev udkæmpet mod Indonesien af FRETILINs guerillahær FALINTIL (Forças Armadas da Libertação Nacional de Timor-Leste, De Væbnede Styrker for Østtimors Nationale Befrielse). Direkte oversat betyder ordet „funu“ „krig“, men bruges ofte som en indirekte henvisning til Østtimors modstandskamp. Funubegrebet optrådte politisk i sammenhæng med mauberebegrebet allerede i 1970'erne, som i FALINTILs populære sang „Funu Nain Falintil“ (Falintilkrigerne), som blandt andet lyder: „Falintilkriger! Som i fortiden har han modstået enhver aggression. Med sit blod. Med sin krop. Hele verden er imponeret. Af mauberefolkets styrke!“ (Alcock 2002).

Når funu i dag omtales i lokale medier, er det ofte i form af en implicit, positivt ladet reference til modstandskampen mod Indonesien eller, sjældnere, til historiske modstandshandlinger mod den portugisiske kolonimagt. En lignende reference ses i brugen af det portugisiske „luta“, som betyder kamp. „A luta continua“ – kampen fortsætter – er en af de mere kendte fraser brugt om Østtimors kamp for retfærdighed og social forandring. Desuden fremstilles modstandshandlinger udøvet gennem forskellige historiske perioder og varierende politiske kontekster som noget grundlæggende i østtimoresisk national identitet:

Mange har argumenteret, at der ingen befrielsesbevægelse var i Østtimor før 1974. Det er sandt ... hvis vi taler om en organiseret struktur, men man kan ikke overse to vigtige fakta i vores historie ... Portugisisk historie dokumenterer oprørskrige udkæmpet i hele territoriet ... generation efter generation. Vores mundtlige historie gentager konstant ... en historie om heltmodig lidelse ... Den anden og afgørende faktor i vores historie var den japanske besættelse [fra 1942-45] og portugisernes

efterfølgende tilbagekomst. Disse begivenheder styrkede i os en bevidsthed om vores identitet bestående af forskellige etniske grupper, der havde en fælles erfaring med dominans fra en udefrakommende magt (Gusmao 2001).

Siden uafhængigheden er denne fremstilling af en historisk kamp for retfærdighed blevet yderligere formaliseret. I indledningen til selve grundloven står der således: „Forberedelsen og implementeringen af Den Demokratiske Republik Timor Lestes grundlov er kulminationen af det timoresiske folks historiske modstand intensiveret efter invasionen den 7. december 1975“ (CDRET 2002). Yderligere er et afsnit særligt dedikeret til „Værdsætningen af modstand“. Sektion 11 lyder således: „Den Demokratiske Republik Timor Leste anerkender og værdsætter mauberefolkets historiske modstand mod fremmed dominans samt bidragene fra dem, der sloges for national uafhængighed“ (ibid.).

Denne fremstilling af løsrivelseskampen som en kamp mod uretfærdighed er naturligvis ikke begrænset til et enkelt politisk parti, men er opstået i samspillet mellem, blandt andre, konkurrerende partier, studenterbevægelsen, den katolske kirkes fremstillinger af befolkningens lidelser samt i høj grad en international solidaritetsbevægelse, der støttede kampen for et uafhængigt Østtimor.

I 1991 blev en massakre på hundreder af østtimoresiske studerende filmet af den britiske fotograf Max Stahl og sendt i medier verden over. Filmen viser tydeligt, hvordan indonesiske soldater brutalt skyder og dræber en række unge under en fredelig demonstration på Santa Cruz-kirkegården i Dili. Med tiden er de tragiske billeder blevet et af de mest kendte symboler i fremstillingen af Østtimor som uskyldigt offer for en brutal stormagt, en fremstilling, der prægede den internationale solidaritetsbevægelses debat om Østtimor. Fem år efter Santa Cruz-massakren var endnu en begivenhed med til at legitimere den rettighedsdiskurs, der efterhånden kom til at præge løsrivelseskampen. Det skete, da José Ramos-Horta sammen med Østtimors biskop Carlos Filipe Ximenes Belo i 1996 modtog Nobels Fredspris for deres kamp for en fredelig løsning på Timorkonflikten. Sådanne begivenheder var medvirkende til, at selve tilblivelsen af Østtimor som nation fandt sted igennem en rettighedsdiskurs, legitimeret med referencer til befolkningens lidelser. Sidstnævnte var med til at legitimere kravene om retfærdighed gennem et opgør med det indonesiske styres overgreb.

Løsrivelseskampen har nærmest udelukkende beskrevet grundlaget for konflikten i Østtimor som et problem, der skyldtes forholdet til Indonesien og dermed kunne løses med Østtimors uafhængighed. Denne noget forsimplede forståelse af årsagerne til Østtimors problemer herskede ikke kun blandt national- og solidaritetsbevægelsen, men fandt opbakning blandt flere af de (relativt få) akademikere, der skrev om området, mens det var under indonesisk styre. Benedict Anderson foreslog således i 1992, at al vold af betydning i Østtimor ville ophøre

øjeblikkeligt, når Indonesien trak sig ud af Østtimor (Anderson 1992:7). Som det følgende afsnit vil vise, har dette langt fra været tilfældet.

Carol Gluck, der har beskæftiget sig med efterkrigstiden i Japan, beskriver hvordan denne fremstilles som en slags „antifortid“. Alt, der før var fascistisk, imperialistisk, militaristisk, skriver Gluck, kom til at udgøre den negative model for efterkrigsreformerne. Sådanne forestillinger om en „antifortid“, som ofte opstår i kølvandet på konflikt og den efterfølgende transformering af samfundet, er med til at skabe det, som Gluck kalder „heroiske narrativer“ med tydeligt definerede skurke og ofre (Gluck 2003:293). Som dette afsnit har vist, har en lignende fremstilling af et skarpt skel mellem ofre og syndere præget løsrivelseskampen i Østtimor. Man kan argumentere for, at CAVR repræsenterer en fortsættelse af tidligere tiders forsøg på at skabe national enhed med henvisningen til en fælles historie og etableringen af en „antifortid“. CAVR formår dog at skabe et noget mere nuanceret billede af Østtimors konfliktfyldte historie end det, der kendetegnede den tidlige nationsopbygningsproces. *Chega!* præsenterer således til en vis grad et brud med den sort-hvide præsentation af årsagerne til og karakteren af konflikten i Østtimor. Blandt andet illustrerer CAVR's film-dokumentar *Dalan ba Dame* („Vejen til fred“) ved hjælp af vidneberetninger og historisk filmdokumentation, hvordan Østtimors konfliktfyldte historie ikke udelukkende skyldes forholdet til Indonesien (CAVR 2005b). Filmen fremstiller et langt mere nuanceret billede af interne splittelser østtimoreserne imellem, blandt andet overgreb begået af FRETILIN-medlemmer mod deres politiske fjender. Dette kan på længere sigt vise sig værdifuldt i forståelsen af, hvorfor landet i dag fortsat er præget af uro og politiske splittelser. Afslutningen på *Dalan ba Dame* viser jublende glædesscener i forbindelse med ankomsten af internationale tropper til Østtimor efter måneders voldelig konflikt i 1999 og henviser således til post-konflikt-fasens optimistiske syn på fremtiden.

I modsætning til CAVR synes CTF at udgøre et dramatisk brud med uafhængighedskampens beskrivelse af forholdet mellem Indonesien og Østtimor. Et af solidaritetsbevægelsens centrale kritikpunkter under Østtimors integration med Indonesien var rettet mod de vestlige landes moralske, økonomiske og militære støtte til Indonesien. Dionísio Babo Soares' forslag om, at Østtimor kan hjælpe Indonesien med at løfte USA's våbenembargo mod landet, repræsenterer dermed en voldsom afstandtagen fra tidligere tiders tydeligt definerede „skurke og ofre“. Kommissionen synes nærmest at udgøre en fornægtelse af tidligere tiders syn på forholdet mellem Indonesien og Østtimor og af de forventninger til retfærdighed, som løsrivelsesbevægelsen måtte have skabt hos Østtimors befolkning. På den ene side er der således foregået en politisk ledet nationsopbygningsproces, hvori ideer om folket som offer for uretfærdighed heroiseres med begreber som maubere

og funu og deres senere formalisering i grundloven. På den anden side ses i dag et nyere statsligt projekt, CTF, i høj grad anført af selv samme politiske elite, der nu prædiker forsoning, venskab og amnesti.

Wilson har en vigtig pointe, når han viser uoverensstemmelsen mellem på den ene side et lands overgang til demokrati og de rettigheder, det fører med sig, og på den anden side fratagelsen af de samme rettigheder, når det kommer til håndteringen af fortidens konflikter (Wilson 2003:369). Ligeledes har Popkin og Roht-Arriaza konkluderet, at sandhedskommissioner potentielt kan være årsag til, at alvorlige menneskerettighedskrænkelser bliver fjernet fra en juridisk handlingssfære i stedet for at bane vejen for retlige opgør med fortiden (Popkin & Roth-Arriaza 1995:116). Dette kommer tydeligt til udtryk i CTF's opgivende og afvisende holdning over for yderligere retlige tiltag. Soares kalder således ideen om en international domstol for en „usikker drøm“ og mener, at Østtimors ledere (som han som nævnt selv tilhører) foretrækker at koncentrere sig om nationsopbygningsprocessen i stedet for fortsat at skulle trækkes med „fortidens byrde“ (Soares 2007:8). Den rettighedsdiskurs, som nyligt demokratiserede lande er svøbt i, står dermed ofte i skarp kontrast til, hvordan sandhedskommissioner reelt håndterer fortidens konflikter. Amnesti og „sandhedssøgning“ uden retlige opgør harmonerer dårligt med uafhængighedsbevægelsens fremstilling af et folk, der ser sig selv som offer og kæmper for retfærdighed. Dette er med til at forklare, hvorfor CTF allerede fra starten blev et af nationsopbygningsprocessens mest udskældte tiltag. Som Wilson har understreget, konstruerer sandhedskommissioner det nationale selv i forhold til nationens voldelige fortid snarere end i forhold til andre nationer i nutiden (Wilson 2003:370). Dette nye, nationale selv, skriver han, er skabt på baggrund af vold og lidelser i fortiden, men ingen af disse elementer fremstilles som en integreret del af nutidens politiske orden. Denne fremstilles i stedet via sandhedskommissionerne som „renset“ og adskilt fra den tidligere, autoritære orden (ibid.). Både CAVR og CTF har således begge haft til hensigt at markere et symbolsk stop for en voldelig fortid, en „antifortid“, og dermed repræsentere et skift til en lysere og fredeligere fremtid. Imidlertid er dette syn på tiden efter konflikten ikke nødvendigvis gældende udenfor sandhedskommissioners institutionelle rammer. I det følgende afsnit vil jeg kigge nærmere på nogle af de debatter om retfærdighed, der har præget den senere post-konflikt-fase i Østtimor.

Store forventninger: fra post-konflikt til ...?

Konflikten med Indonesien fandt sin afslutning i 1999. Østtimor har nu overstået sine første selvadministrerede præsident- og parlamentsvalg, men situationen er

langtfra stabil. For at genkalde Glucks tydeligt definerede skurke og ofre ser det i Østtimor ud til, at denne forsimplede fremstilling udviskes, i takt med at tiltroen til, at post-konfliktens genopbygningsperiode kan leve op til forventningerne, mindskes. Den umiddelbare post-konflikt-periodes optimisme er således stærkt for nedadgående både i lokalbefolkningen og det internationale samfund. Som i mange andre post-konflikt-stater i genopbygningsfasen har forventningerne til uafhængigheden været store, mens tålmodighed synes at være en mangelvare. Ifølge Verdensbanken har efterkrigslande 50 %'s risiko for at ende i fornyet konflikt inden for fem år efter konfliktens afslutning (Nevins 2007). På den baggrund erklærede Verdensbankens tidligere leder Paul Wolfowitz i april 2006 Østtimor for en succeshistorie. Efter et besøg i Østtimor roste han befolkningen og det politiske lederskab for landets fred og stabilitet og udtrykte forhåbning og optimisme for fremtiden (ibid.). Samme måned kulminerede en allerede ulmende konflikt blandt medlemmer af landets hær og resulterede i fyringen af en tredjedel af hærens ansatte. Konflikten havde karakter af uoverensstemmelser mellem soldater fra henholdsvis den østlige og vestlige del af landet og blev startskuddet til måneders voldelig strid i civilbefolkningen. Denne konflikt tog ligeledes hovedsageligt form af voldelige handlinger mellem borgere fra øst og vest og blev forstærket af flere højtstående politikeres mobilisering af støtter til forskellige fraktioner i konflikten.³ Over 1500 boliger blev brændt ned i hovedstaden, og op mod 150.000 mennesker, hovedsageligt bosat i Dili og omegn, flygtede eller blev tvunget fra deres hjem. I 2007 blev det anslået, at der fortsat var op mod 100.000 internt fordrevne rundt omkring i Østtimor. En stor del er langtidsbosat i flygtningelejre i hovedstadens parker, hos klostre og ngo'er, mens andre bor midlertidigt hos familier i deres hjemdistrikter. Selv om situationen her i 2007 er mere stabil end det foregående år, fortsætter bander og tilhængere af konkurrerende politiske partier eller enkeltpersoner med at skabe periodisk uro og utryghed i Dili samt flere landdistrikter. Dermed var Østtimor knap blevet udråbt som en succeshistorie i nationsopbygning, før det rykkede opad på listen over verdens „forfejlede“ stater; en kategorisering, som internationale mediebeskrivelser af landet ikke har været sene til at gøre brug af (ibid.; AP 2007).

Som David Mearns har pointeret i sin diskussion af retlige modeller i Østtimor, er det ofte et problem for nye nationer at leve op til de forventninger, som deres egne borgere såvel som det internationale samfund har opbygget, ikke mindst når det kommer til forventninger om retfærdighed og social lighed (Mearns 2002:4). I årene efter Østtimors uafhængighed har det således været slående, at kritikken mod landets politiske ledelse ligner den, der i sin tid blev rettet mod Indonesien. Som nævnt har blandt andet „retfærdighed“ (justica, keadilan) været et tilbage-

vendende tema i den politiske debat, særligt i den i folkelige kritik af staten. Blot er kravet om retfærdighed nu ofte rettet mod Østtimors egen statslige ledelse og synes lige så tit at referere til nuværende problemer som til det manglende retlige opgør med Indonesien. Nuværende debatter om retfærdighed er blandt andet tæt knyttet til forventninger om udvikling. Som Lia Kent viser i sin undersøgelse af lokalsamfundets syn på CAVR's forsoningsprogram, optræder to syn på retfærdighed ofte side om side. Det ene handler om ønsket om retfærdighed i juridisk forstand i form af retssager og fængselsstraffe, mens det andet syn omhandler „social retfærdighed“, der snarere refererer til et ønske om at opnå økonomisk og social lighed (Kent 2004:39). Manglende adgang til ressourcer (såsom elektricitet, sundhedssystem, uddannelsessystem og arbejdsmarked) afføder hurtigt rygter om griskhed og korrupsion blandt regeringsmedlemmer, og en række folkelige protester mod den statslige ledelse har under begge mine ophold i landet været koncentreret om krav om „retfærdighed“. I sådanne protester er det for det meste ikke nærmere defineret, hvilken form for retfærdighed der kræves, ud over at det fejlende politiske lederskab kræves „stillet til ansvar“. Som det indledende citat viser, er et ofte hørt kritikpunkt, at „loven kun slår ned på de små folk“ eller „der kun er retfærdighed [keadilan, justica] [forstået som juridisk retsforfølgelse] for os små folk [indonesisk: orang kecil; tetun: ema kiik]. Der er ingen retfærdighed, når det kommer til de store folk“ (indonesisk: orang besar; tetun: ema boot). Dette udtrykker en holdning om, at det politiske lederskab kan slippe af sted med alvorlige lovovertrædelser uden strafforfølgelse, mens almindelige folk bliver straffet for mindre forbrydelser. Østtimors lokale medier er yderligere med til at fremme denne ide om de uretfærdigt behandlede „små folk“, som har tydelige ligheder med FRETILINs fremstilling af „maubere“. For eksempel har den nationale tv-station TVTL ofte nyhedsindslag med kommentarer fra den „laveste“ del af samfundet, der præsenteres som „den jævne befolkning“ (tetun: „povu kiik“; indonesisk: „masyarakat kecil“). Heri får såkaldt „almindelige“ folk – mangosælgere, beteltyggende bedstemødre i flygtningelejre, studerende og kaffefarmere – lov til at lufte deres holdninger til aktuelle politiske begivenheder, oftest i form af kritiske kommentarer til regeringens beslutninger og skuffelse over den manglende retfærdighed for fattige folk. Sådanne eksempler illustrerer, hvordan ideen om et uretfærdigt behandlet folk i dag ikke blot er en partipolitisk fremstilling, men en generel opfattelse af folket, der kommunikeres og videreudvikles i mange forskellige sammenhænge.

Den opfattelse, at loven kun slår ned på de „små folk“, kommer ligeledes til udtryk i reaktionerne på de forskellige institutionelle tilgange til forbrydelser begået under den indonesiske besættelse samt i 1999. Som tidligere nævnt er det i forbindelse med CAVR's sandheds- og forsoningsproces en alvorlig ulempe, at

opgøret med fortiden kan resultere i et retligt vakuum, der medfører, at kun „små fisk“ bliver straffet, mens de ansvarlige for alvorlige menneskerettighedskrænkelser går fri. Lia Kents undersøgelse af CAVR's forsoningsprogram understreger, at mange lokalsamfund fortsat ønsker „de store folk“, som var ansvarlige for forbrydelser i 1999, straffet. Som en af de interviewede gerningsmænd i hendes undersøgelse udtrykker det: „Vi var bare almindelige folk, vi blev tvunget til at være med i militsen, hvorfor skal vi gå igennem denne (forsonings)proces, mens de store folk fortsat går fri?“ (Kent 2004:15-6, 45).

Den oplevelse af et retsløst samfund, som mange i Østtimor i dag udtrykker, har medvirket til dannelsen af nye folkelige nationalhelte, der først og fremmest ses som forkæmpere for retfærdighed. Major Alfredo Reinado spillede en stor rolle under krisen i 2006, da han i april samme år udvandrede fra hæren.⁴ Han blev i første omgang fængslet, men i august samme år lykkedes det ham at undslippe. Siden blev han holdt ansvarlig for våbentyveri i større omfang og måtte skjule sig omkring byen Same syd for Dili. Her nyder han opbakning fra et antal bevæbnede støtter og nægter at overgive sig til retsforfølgelse. Han markedsfører sig selv som en forkæmper for „folket“ og for „retfærdighed“ gennem udtalelser til blandt andet lokale og indonesiske medier og gør brug af en retorik, der ikke er fjern fra den, som løsrivelsesbevægelsen benyttede sig af under den indonesiske besættelse. I marts 2007 skulle han således have udtalt: „Jeg vil ikke overgive mig til loven ... jeg vil ikke overgive mig på grund af præsidenten eller premierministerens interesser. Jeg vil kun overgive mig, hvis det er i folkets interesse“ (Reuters 2007). Dette er populært i et samfund, der er præget af skuffelse over post-konflikt-periodens manglende forbedringer, og for mange har han antaget ikoniske dimensioner. Overalt i hovedstaden hylder graffiti på sodsværtede husmure „Alfredo“ som „vores helt“, symbol for „revolution og retfærdighed“. Da jeg i marts 2007 interviewede den kontroversielle katolske præst, der er kendt som „Fader Maubere“, udtalte han: „Xanana Gusmão og José Ramos-Horta er ikke længere nationalhelte, Alfredo er i dag vores nationalhelt.“ Alle (foreløbigt forfejlede) forsøg på at fange ham har da også indtil videre resulteret i uroligheder af forskellig grad i hovedstaden såsom stenkast mod eller ildspåsættelse af biler og huse samt brændende bildæk, stendynger og knust glas spredt ud som interimistiske vejblokeringer.

Noget tyder således på, at sandhedskommissioners manglende evne til i tilfredsstillende grad at bilægge fortidens konflikter har medvirket til at underminere folks tro på retssystemet. Nye fremstillinger af retfærdighed, som fx i Alfredosagen, er helt fjernet fra den juridiske sfære og er dermed med til at legitimere – i visse tilfælde endog heroisere – selvtægt og voldelige protester. Dette har i høj grad rod i konfliktperiodens heroisering af oppositionen mod

Indonesien og nationsopbygningsprocessens fejring af modstand generelt, som jeg har belyst med begreberne maubere og funu. Som Mearns understreger, må det politiske lederskab i nye nationer ofte vente i generationer, før de revolutionære ideologier, som var knyttet til tidligere tiders befrielsesbevægelser, med tiden transformeres til mere „acceptable“ nationale ideologier (Mearns 2002:6). Hvordan dette praktisk skulle ske i Østtimor, er mere uklart, og det er tvivlsomt, om det kan foregå via initiativer som CTF, der radikalt modsiger tidligere tiders fremstillinger af en offergjort nation.

Konklusion

Under indsættelsesceremonien for medlemmer af regeringen i 2001 udtalte FRETILIN-medlem og tidligere premierminister Mari Alkatiri: „I fortiden var den nationale enhed bygget op omkring modstand mod besætteren. I dag må det bygges op omkring målet om forsoning og social retfærdighed“ (Alkatiri 2001). Denne artikel har problematiseret nogle af de forventninger, der er til befolkningens evne til at følge med det skift fra en voldelig fortid til en fredelig nutid, som genopbygningsprocesser repræsenterer, og som blandt andet forsøges realiseret af sandhedskommissioner. Som særligt CTF har illustreret, bør nyligt demokratiserede landes behandling af fortiden tage højde for, hvilke forventninger der er skabt gennem konfliktperioden – i Østtimors tilfælde i høj grad af landets nuværende politiske ledelse. Som diskussionen af begreberne maubere og funu viste, har ideer om modstand og retfærdighed spillet helt centrale roller i Østtimors nationsopbygningsproces. I et land, der relativt nyligt er kommet ud af langvarig konflikt og i øvrigt stadig er præget af interne splittelser, er det derfor meget at forvente, at institutionelle behandlinger af fortiden, som CTF repræsenterer, med held kan generere et skift i befolkningens opfattelse af national identitet. Begreberne maubere og funu optræder i dag til tider løsrevet fra deres oprindelige partipolitiske associationer, fx i de folkelige protester rettet mod FRETILIN. Deres styrke ligger i, at de begrebsligger en populær opfattelse af folket og nationen som offer for uretfærdighed samt en heroisering af den fælles kamp for retfærdighed. At CTF symboliserer et radikalt opgør med denne tidligere fremstilling af „ofre og skurke“ er tydeligt.

Hamber og Wilsons pointe om, at hele nationer ikke kan være traumatiserede og ikke kan „helbredes“ gennem sandhedskommissioner, er vigtig (Hamber & Wilson 2002). Den tager dog ikke højde for, hvad der sker, når en befolkning, som den i Østtimor, *selv* italesætter nationen som traumatiseret og offergjort. Som diskussionen af mauberebegrebet viste, er politiske såvel som populære fremstillinger af folket netop baseret på en national selvopfattelse om et lidende folk. Det

er samtidig denne italesættelse af nationen som uskyldigt offer for uretfærdighed, der har legitimeret modstandshandlinger og, med tiden, dannelsen af en uafhængig nation. Det kan ikke undgås, at sådanne fremstillinger af nationen er med til at påvirke individets oplevelser og opfattelser af konflikt, vold og (u)retfærdighed i post-konflikt-perioden, ikke mindst i perioder med fornyet konflikt.

Som Hamber og Wilson yderligere har konkluderet, kan sandhedskommissioner til tider fremstille et yderst forsimplet billede af, hvad det betyder at „komme videre“ eller at „komme over“ en voldelig fortid (Hamber & Wilson 2002:37). Sandhedskommissioner „helbreder“ ikke nationer. Deres værdi ligger nærmere i at skabe et offentligt rum, hvori subjektive sandheder kan fortælles (op.cit.:50). Fredrik Rawski har i sin undersøgelse af sandhedssøgningsprocesser i Østtimor pointeret, at sandhedskommissioner præsenterer et bredere rum for en offentlig diskurs om vold end fx retlige processer alene (Rawski 2002:79). Imidlertid kan de stadig have tendens til at fremstille andre forsimplede fortællinger om fortiden ved at lægge vægt på forsoning, „renselse“ og politisk stabilitet. Derfor foreslår han, at sandhedskommissioner i højere grad bør tage hensyn til måden, hvorpå „historien“ er omstridt og modstridende (ibid.). CAVR's rapport *Chega!* er et af de bedre eksempler på sandhedskommissioners evne til at bringe flere nuancer til en fortid, der ellers er blevet omtalt med skarpt definerede skurke og heroiserede ofre. Desuden har CAVR's forsonings, modtagelses- og sandhedssøgningsproces i langt højere grad end CTF, involveret Østtimors befolkning. CTF's høringer gør brug af få vidneudsagn fra ofre og kommunikerer kun i ringe grad videre til befolkningen. Under CAVR's undersøgelsesproces derimod havde mange af dem, der ikke direkte deltog som vidner, mulighed for at følge med i processen via vidneudsagn sendt på nationalt tv. Tidligere undersøgelser af sandhedskommissioner har konkluderet, at deres vigtigste bidrag til nationsopbygningsprocesser kan vise sig at være selve *processen*, hvori et bredt udsnit af befolkningen deltager (Popkin & Roth-Arriaza 1995:114; Humphrey 2005:212). Hvilken betydning, CAVR's rapport og bredere sandheds- og forsoningsprojekt på længere sigt vil have i forhold til folkelige forståelser af nationens fortid, er et andet spørgsmål.

Ingen af kommissionerne undslipper deres svære positionering i post-konflikt-tiden med alle dens krav og forventninger til en lysere fremtid. Populære opfattelser af retfærdighed i denne periode er langt fra statiske. De udvikles blandt andet i samspil med lokale politiske debatter, civilsamfundets indflydelse, medierepræsentationer, internationale organisationers involvering og ikke mindst med et fortsat blik på fortidens fremstillinger af (u)retfærdighed. Under Østtimors løsrivelseskamp blev stort set alt, der var galt i landet, forklaret med henvisninger til Indonesiens uretmæssige besættelse af området. Dette, sammen med genopbygningsfasens løfter om bedre tider, skabte nærmest utopiske forventninger til, hvad

et uafhængigt Østtimor kunne levere. Skuffelsen over manglende forbedringer har derfor skabt nye fremstillinger af retfærdighed. Mens ofre for uretfærdighed er de samme – folket, har nationalhelte og skurke fået nye ansigter, sidstnævnte var i flere tilfælde tidligere populære symboler for uafhængighedskampen. Sådanne processer er med til at vanskeliggøre sandhedskommissionernes mulighed for at virkeliggøre post-konflikt-fasens ønskede transformering fra en svær fortid til en bedre fremtid.

Post-konflikt-problematikker har i de senere år udgjort et populært studie for akademikere. Dette skyldes nok i høj grad, at de udgør et væld af muligheder for interessante undersøgelser med deres overflod af radikale økonomiske, politiske og sociale forandringer inden for en kort tidsramme. Under mit feltarbejde blandt kvindebevægelsen i Østtimor i 2005 udtalte flere informanter skuffelse over de donorer og andre repræsentanter for det internationale samfund, der efterhånden begyndte at fokusere på andre konfliktramte områder, såsom Aceh i kølvandet på tsunamien. Her kunne antropologien bidrage med undersøgelser af, hvad der sker, når den internationale interesse for nyligt demokratiserede lande atter daler, når tiltroen til, at de leverer som forventet, forsvinder, når fornyet konflikt opstår, og når overgangsinstitutioner som sandhedskommissioner er „færdige“ med at behandle fortiden. Det sidste er blandt andet gjort af antropolog Fiona Ross, der har undersøgt, hvordan folk oplever tiden *efter* at have vidnet i sandhedskommissioner, og hvordan dette tab af kontrol eller ejerskab over personlige historier opleves af ofre (Ross 2003).

Jeg vil afslutningsvis gentage Hamber og Wilsons pointe om, at sandhedskommissioner og individers deltagelse heri ikke bør føre til forventninger om, at de, når denne proces afsluttes, har tilgivet eller lagt fortiden bag sig: Nationale politikere kan ikke forvente, at en befolkning indretter sig efter de institutionelle tidsrammer og metoder, inden for hvilken fortiden skal håndteres (Hamber & Wilson 2002: 49-50). Det skift, som førnævnte Alkatiri og andre politiske ledere har forsøgt at indføre i post-konflikt-fasen, har i Østtimor snarere været medvirkende til at forstærke ideen om de „små folk“, der trods flere tiltag til forsoning og venskab fortsat fremstår som ofre for uretfærdighed.

Noter

1. For et overblik over tidligere undersøgelser af sandhedskommissioner og forsoningsprocesser, se fx Richard A. Wilsons analyse af antropologiske studier af forsoningsprocesser samt Kevin Avruch og Beatriz Vejarano for en gennemgang og bibliografi om studier af sandhedskommissioner (Wilson 2003; Avruch & Vejarano 2001).
2. For mere fyldige analyser og gennemgange af de forskellige tilgange til forsoning og retsopgør

i Østtimor, se fx Soares (2004), Burgess (2004), Hirst (2005), Katzenstein (2004), Kent (2004), Kingston (2006), Rawski (2002) samt CAVR-rapporten *Chega!* (CAVR 2005a)

3. Splittelsen mellem øst og vest overraskede både østtimoresere og akademikere. Det er ikke en opdeling, der før har fået megen omtale, ej heller tidligere resulteret i omfattende voldelig konflikt. „Øst“ henviser i denne sammenhæng til landets fire østlige distrikter og „vest“ til de resterende ni vestlige distrikter.
4. Efter denne artikels færdiggørelse blev major Alfredo i februar 2008 dræbt under et angreb på præsident José Ramos-Horta. Ramos-Horta blev selv hårdt såret af adskillige skud. Angrebet fandt sted efter flere måneders forsøg fra regeringens og præsidentens side på, via dialog nærmere end tvungen retsforfølgelse, at finde en fredelig løsning på Alfredos sag.

Litteratur

Achmad, Januar

2000 East Timorese Refugees in West Timor. I: J. Fox & D.B. Soares (eds.): *Out of the Ashes: Destruction and Reconstruction of East Timor*. London: C. Hurst & Co.

Alcock, Andy

2002 East Timor's Courageous People Look to the Future. *The Guardian*, 17. juli.

Alkatiri, Mari

2001 Ceremony of the Swearing in of Members of the Government of East Timor. 20. september. Downloaded 24. maj 2006 fra: <http://www.etan.org/et2001c/september/16-22/20speech.htm>.

Allen, Jonathan

1999 Balancing Justice and Social Unity: Political Theory and the Idea of a Truth and Reconciliation Commission. *The University of Toronto Law Journal* 49(3):315-53.

Anderson, Benedict

1992 The New World Disorder. *New Left Review* 193:3-13.

AP, Associated Press

2007 Despite Elections, Warning Signs Timor Leste May be on Path to Failed State. Artikel udsendt på ETANs mailingliste (east-timor@lists.riseup.net) 3. juli.

Avruch, Kevin & Beatriz Vejarano

2002 Truth and Reconciliation Commissions. A Review Essay and Annotated Bibliography. *Social Justice: Anthropology, Peace, and Human Rights* 2(1-2):47-108.

Burgess, Patrick

2004 Justice and Reconciliation in East Timor. The Relationship Between the Commission for Reception, Truth and Reconciliation and the Courts. *Criminal Law Forum* 15:135-58.

CAVR

2005a *Chega! The Report of the Commission for Reception, Truth and Reconciliation in Timor-Leste*. Dili: CAVR, Executive Summary.

2005b *Dalan ba Dame: Filme ida kona-ba Timor-Leste 1974-1999*. Dili: CAVR.

- CDRET
2002 Constitution of the Democratic Republic of East Timor. Downloaded den 8. december 2008 fra <http://www.etan.org/etanpdf/pdf2/constfnen.pdf>.
- Dunn, James
2003 East Timor: A Rough Passage to Independence. New South Wales: Longueville Books.
- ETAN
2007 Rights Groups Call For End To Farcical Joint Timor-Indonesia Commission. Pressemeddelelse udsendt på ETANs mailingliste (east-timor@lists.riseup.net) 24. maj.
- Gluck, Carol
2003 The "End" of the Postwar: Japan at the Turn of the Millennium. I: J.K. Olick (ed.): States of Memory. Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection. London: Duke University Press.
- Greenlees, Donald
2007 Ex-Indonesia Armed Forces Chief Defends East Timor Record. 6. maj. Downloaded 20. maj fra <http://www.etan.org/et2007/may/12/06ex-i.htm>.
- Gusmão, Xanana
1975 Maubere People. Downloaded 12. februar 2006 fra www.gov.east-timor.org/AboutTimorleste/poetry.htm.
2001 The Liberation Movement in East Timor. Præsenteret på konferencen „Indonesia Next“, Jakarta 19.-20. april. Downloaded den 14. april 2006 fra <http://www.canb.auug.org.au/~wildwood/01apriliberation.htm>.
- Hamber, Brandon & Richard A. Wilson
2002 Symbolic Closure through Memory, Reparation and Revenge in Post-conflict Societies. Journal of Human Rights 1(1):35-53.
- Haryadi, Mathias
2007 No Human Rights Violations in East Timor, Says General Wiranto. Asia News. Downloaded den 22. maj fra <http://www.asianews.it/index.php?l=en&art=9191&size=A>.
- Hayner, Priscilla B.
1994 Fifteen Truth Commissions – 1974-94: A Comparative Study. Human Rights Quarterly 16(4):597-655.
- Hill, Helen
2002 Stirrings of Nationalism in East Timor: Fretilin 1974-78: The Origins, Ideologies, and Strategies of a Nationalist Movement. Sydney: Otford Press.
- Hirst, Megan & Howard Varney
2005 Justice Abandoned? An Assessment of the Serious Crimes Process in East Timor. Occasional Paper Series. New York: International Center for Transitional Justice.
- Humphrey, Michael
2005 Reconciliation and the Therapeutic State. Journal of Intercultural Studies 26(3): 203-20.
- Katzenstein, Suzanne
2003 Hybrid Tribunals: Searching for Justice in East Timor. Harvard Human Rights Journal 16:245-78.

- Kent, Lia
2004 Unfulfilled Expectations: Community Views on CAVR's Community Reconciliation Process. Dili: Judicial Monitoring System Programme.
- Kingston, Jeffrey
2006 Balancing Justice and Reconciliation in East Timor. *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 38(3):271-302.
- Klinken, Gerry van
2006 The East Timor Truth Commission Report Shines. *Policy Forum Online* 06-11A, 9. februar.
- Mearns, David
2002 Looking Both Ways: Models for Justice in East Timor. *Australian Legal Sources International*:1-82.
- Nevins, Joseph
2007 Timor Leste in 2006. The End of the Post-Independence Honeymoon. *Asian Survey* XLVII(1).
- Niner, Sarah
2000 To Resist is to Win: The Autobiography of Xanana Gusmao. Melbourne: Aurora.
- Olick, Jeffrey K.
2003 Introduction. I: J.K. Olick (ed.): *States of Memory. Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection*. London: Duke University Press.
- Popkin, Margaret & Naomi Roth-Arriaza
1995 Truth as Justice: Investigatory Commissions in Latin America. *Law & Social Inquiry* 20(1):79-116.
- Rawski, Frederick
2002 Truth-Seeking and Local Histories in East Timor. *Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law* 1:77-96.
- Reuters
2007 Protests in East Timor after Raid on Army Rebel. Downloaded 5. marts fra <http://www.easttimorlegalinformation.org>.
- Robinson, Geoffrey
2001 With UNAMET in East Timor. An Historian's Personal View. I: R. Tanter, M. Selden, R. Shalom & R. Stephen (eds.): *Bitter Flowers, Sweet Flowers. East Timor, Indonesia, and the World Community*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Ross, Fiona C.
2001 Speech and Silence. Women's Testimony in the First Five Weeks of Public Hearings of the South African Truth and Reconciliation Commission. I: V. Das et al. (eds.): *Remaking a World. Violence, Social Suffering, and Recovery*. Oxford: Oxford University Press.
2003 On Having a Voice and Being Heard. Some After-Effects of Testifying before the South African Truth and Reconciliation Commission. *Anthropological Theory* 3(3):325-41.

- Soares, Dionisio Babo
2004 Nahe-Biti: The Philosophy and Process of Grassroots Reconciliation (and Justice) in East Timor. *The Asia-Pacific Journal of Anthropology* 5(1):15-33.
- 2007 East Timor: Reconciliation and Reconstruction. *East Timor Law Journal* 3:1.8.
- TLAIT. Timor Leste Alliance for an International Tribunal.
2007 Statement: Truth and Friendship Commission Must be for Justice, not Amnesty. Downloaded den 30. marts fra <http://etan.org/news/2007/04ctfstatement.htm>.
- Traub, James
2000 Inventing East Timor. *Foreign Affairs*:74-89.
- Traube, Elizabeth
1986 *Cosmology and Social Life. Ritual Exchange among the Mambai of East Timor.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Wilson, Richard Ashby
2003 Anthropological Studies of National Reconciliation Processes. *Anthropological Theory* 3(3):367-87.

